

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

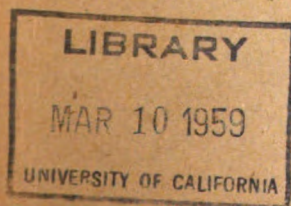
уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Блажа*
(Скопље), д-ра *Нахиџгала Рајка* (Љубљана), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад),
д-ра *Стевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васа* (Скопље),
д-ра *Хрстије Маија* (Загреб)

XXII КЊ. 1—4 ^{IV.}

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

БЕОГРАД
1957—1958

Седмо. Чини ми се да је у одељку о лексичком благу (XI) требало навести рад Глише Елезовића „Глеђ, глеђа; глета, глето“ (НЈ н. с. I, св. 5—6, стр. 245—247). Несумњиво је да би се у рубрици „Из живота речи“ у „Нашем језику“ могло наћи још радова за ову библиографију.

Осмо. У истом одељку требало је навести и рад Владимира Ђоровића „Памучинова збирка турцизама“ објављен у Гласнику Земаљског музеја у Сарајеву (1910 год.).

Девето. Из истог одељка изостале су бројне студије објављене у Српском етнографском зборнику у којима има богатог лексичког материјала. Да поменем само рад Милоша Ђ. Шкарића „Живот и обичаји „планинаца“ под Фрушком Гором“, СЕЗБ LIV.

Десето. У одељку о штокавским прозним текстовима требало је навести народне приповетке из Ресаве, које је (акцентоване!) објавио Милош Ивковић у СЕЗБ XLI.

Једанаесто. Свакако је пуким случајем из одељка о важнијим библиографијама у вези са дијалектологијом, антропонимијом и топонимијом изостала Библиографија Јужнословенског филолога у којој вредно сарађује и сам проф. Храсте.

Као што сам већ рекао, проф. Храсте је обећао да ће објавити допуну ове своје библиографије. Уверен сам да ће он прихватити и ово неколико мојих сугестија које сам дао у најбољој намери да помогнем овај племенити напор нашег уваженог дијалектолога.

Берислав М. Николић

5.— STJEPAN PAVIČIĆ: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Djela JAZU, knj. 47 (Zagreb 1953) 1-356 + (5 карата), велика 8°.

Стјепан Павичић је очевидно имао намеру да у овоме раду изнесе у дефинитивном облику своје мишљење о пореклу насеља и говора у Славонији. Као што је познато, он је о неким видовима овога питања писао и раније, пре свега у својој расправи „О говору у Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16 i 17 stoljeću“ (Rad JAZU 222, 194—269).

Павичић нас обавештава да је за ову своју нову студију проучио обимну грађу по нашим архивама, старе изворе који доносе

неке вести о насељима и становништву, да је, затим, прокрстарио читаву Славонију како би од самог становништва добио обавештења о његову пореклу. (Павичић, наиме, не сматра да би савремено становништво могло бити и погрешно обавештено о пореклу својих удаљених предака. Он, напротив, дословно вели: „О *samom podrijetlu naselja najbolji su se i najsigurniji podaci mogli dobiti, dakako, u samom stanovništvu, jer o sebi znaju govoriti nesamo novi i noviji doseljenici, nego i stari rodovi, koji čuvaju predaju o svojem starinstvu*“, str. 5—6). Проучавајући развитак насеља, Павичић је истовремено желео да установи узрочну везу између тога развитка и развитка говора.

Да би своје мишљење изнео што детаљније и јасније, Павичић се на почетку свога рада посебно задржава на начину досељавања претставника западног дела јужнословенских језика и дијалеката на територију европског Југоистока коју данас заузимају. У томе првом делу говори се такођећи о целој српскохрватско-словеначкој језичкој територији. У даљим поглављима своје књиге Павичић говори о становништву и говору Славоније и Срема, делећи овај терен на девет подручја. Сваком од тих подручја Павичић је посветио по једну главу своје књиге.

Нема никакве сумње да је Павичић за овај свој рад користио обиман материјал. Јасно се, међутим, види да је он више пажње посветио историским него језичким чињеницама. Што се тиче мишљења које Павичић заступа у овој својој књизи, можемо одмах рећи да је оно доиста оригинално, али и врло смело. Опажа се сталан напор да се то мишљење учини што сугестивнијим. Међутим, тешко да ће читалац доћи до убеђења да је Павичић, налазећи се непрекидно између историје и лингвистике, успео да задовољи иначе врло сложене захтеве ових дисциплина. Лингвистике, одн. дијалектологије, нарочито.

На самом почетку Павичић истиче да је земљиште између Дунава, Саве и Илове у време великих сеоба крајем 6. и почетком 7. в. било захваћено трима великим струјама: 1) *Панонском* или *Подравском* струјом која је захватила више западни део овога терена; 2) *савскодинарском* струјом која се кретала источно од панонске; 3) *зешкоморавском* која се источно од Тисе спуштала ка Дунаву и даље на југ. Павичић детаљно прати размештај тих трију струја на целој данашњој територији западног дела јужнословенских језика.

Панонска струја у свом чистом облику заузела је подручје источних Алпа и Порабље. У јужном дунавском краку, проши-

ривши се на истоку преко Блатног Језера, помешала се са савско-динарском струјом, па су, тако смешане, оне прешле Драву, населиле дравскосавско међуречје, Покупље, Истру, северно Приморје и северна острвља. „Pojedini su dijelovi tih pomiješanih struja u svom napredovanju doprli i dalje na jug u doline Korane, Mrežnice i Dobre, zatim u istočno Pounje, a primorjem i dalje sve do Zadra i njegova područja“ (стр. 11).

Савскодинарска струја још пре мешања са панонском гушће се настанила у дравскосавском међуречју а затим је населила подручје између доње Дрине, преко Босне, Врбаса, Сане, горње Уне и доње Неретве а исто тако и цео терен око Гвоздова, Велебита, преко Динаре, Свилаје, Промине и Биокова све до мора где је захватила и сва острва у средњем и јужном делу (ib).

Моравскозешка струја заузела је простор између Дунава, Дрине и Тимока и, ширећи се на југ, допрла у северно Повардарје, Поибарје, Полимље, Потарје и у поречје Пиве, Зете, Мораче и Дрима (стр. 10). У југозападном делу она се мешала са савскодинарском струјом.

Павичић истиче да је и пре сеобе било извесне диференцијације која ће касније довести до стварања ових трију група. За групу из које ће се касније развити панонска струја Павичић вели да је још пре сеобе развила *каj*; група из које ће се развити моравскозетска струја развила је *čьto*; у западном делу групе из које ће се развити савскодинарска струја било је *čь* а у источном делу њеном *čьto*.

За ове три групе Павичић одмах додаје да „у каснијем развиту показују... i razliku u pojedinim glasovima“ (стр. 12). Није, међутим, довољно јасно да ли је посредни развитак пре или после сеобе. У *панонској* струји: *tj* > *č*, *dj* > *j*, *skj* > *šč*, *zgj* > *žj*, *o* > *o*, *e* > *e*; у *савскодинарској*: *tj* > *č*, *dj* > *j* (запад) и *d* (исток), *skj* > *šč* (запад) и *št* (исток), *zgj* > *žd* (запад) и *žd* (исток), *o* > *u*, *e* > *e*; у *зешкоморавској*: *tj* > *č*, *dj* > *d*, *skj* > *št* (донекле *šč*), *zgj* > *žd*, *o* > *u*, *e* > *e* (стр. 12).

Нема никакве сумње да је у читавој Павичићевој књизи најинтересантније излагање о *ћ*. Развиту овога гласа посветио је посебну пажњу зато што је, оправдано уосталом, сматрао да је однос икавизма и екавизма на славонском и сремском терену један од кључних проблема за решавање питања порекла говора овога подручја.

Павичић сматра да је *ћ* у панонској струји дало *e*, у савскодинарској *u* а у зетскоморавској *e*. Гласови *e* и *u* основни су рефлекси *ћ*. За овакав развитак *ћ* је, по Павичићу, морало бити

модулирано још пре сеоба (стр. 13). Овакву замену (са *e* и *u*) Павичић ставља, очевидно, знатно пре 14 в. (стр. 13—14). Као доказ за ово своје мишљење о основним рефлексима *ѣ* он наводи чињеницу да се „у нашим писаним споменицима налазе у старије вријеме једино споменуте замјене и и *e*“ (стр. 14). За јекавску замену јата Павичић истиче да је настала касније, тек од почетка 14 в. Јекавска замена јата настала је на земљишту где је дошло до мешања савскодинарске, панонске и моравскозетске струје. Најбоље ћемо приказати ово оригинално мишљење, ако цитирамо самога Павичића:

„На споменutom мијешаном земљишту тих трију струја јављају се од 14. ст. до данас овакве нове замјене положаја старогa гласа *ѣ*: Мјесто тога гласа, управо мјесто гласова и или *e*, који су се из њега развиле, први у икавској савскодинарској, други у екавској моравскозетској струји, од почетка 14. ст. налази се у дугим слоговима *ije*, у кратким *je*. Таква је замјена у то вријеме захватила подручје поријечја средње и гornје Дрине и гornје и средње Неретве и лијеву страну donјегa дијела те ријеке. То је земљиште, на којем су се у великој сеоби помiješали скрајњи издanci споменутих двију струја. One су у својем насељаванју наравним путем морале допријети до тих крајева и у њима су се измiješале, јер су дијелови и једне и друге струје улазили на исто тло. То је јужно земљиште мијешања савскодинарске струје. Сјеверније је оно, гдје се та струја помiješала с onом панонском. Оно је још проstrаније, те је обухватало подручје од Bosута кроз цијело дрavskosавско међуријечје до Sulte и даље Pokuplje и Приморје. Ovamo спада и лијева страна donје Подравине, гдје су заостали остаци и једне и друге од тих струја. На том великом мијешаном подручју савскодинарске и панонске струје настале су ове нове замјене старогa положаја гласа јата: Између Bosута, Bида, Vuke, Dilја и Save у дугим је слоговима преовладало *i*, у кратким *je* (дите, дјетета); у лијевој donјој Подравини од ушћа Драве до Mohача и отуда до crте потегнуте на Torјance, у нашој Barанји, у дугим је слоговима готово правилно *i*, у кратким *e*, (дите, detета); у Viroviticи и у њој сусједном селу Turanovcu у дугим је слоговима *i*, у кратким *je* (дите, дјетета), исто онако као оно у средњој Slavoniji између Bosута и Dilја; у неколико хрватских старосједилачких села око Virovitice у дугим слоговима *ije*, у кратким *je* (дијете, дјетета), дакле као у Podrinју и Poneretavљу; на великом простору с једне и с друге стране Zagreбачке горе и Ivančice, у istočnom Međumурју и уз Bilo у дугим слоговима *ije*, у кратким *e* (дијете, detета). У савскопokупском међуријечју, Žumberку, Pokuplju, donјем лијевоm Pounју, Zagvožđu, сјеверном Приморју, сјеверним

otocima i u Istri uzajamno postoje već duže vremena i ikavski i ekavski likovi, u jednom dijelu prema pravilu Jakubinskoga (ispred t, d, l, n, r, s, z), što ipak nije potpuno izvršeno, u drugom dijelu i bez ikakvog pravila, nego je u nekim riječima prevladao ekavski, u drugim ikavski izgovor. Takvo je stanje miješanoga ikavskoga, ekavskoga i jekavskoga izgovora, osobito ovoga nepravilnoga, zabilježeno i u našim spomenicima od 14. st. dalje i po spomenutim krajevima i inače. Ono se javlja i svagdje tamo, gdje su ikavci došli u susjedstvo i prema tome i u govorni dodir s jekavcima ili s ekavcima iz moravskozetske struje. Prvo se dogodilo, a i danas se događa, po Bosni, po Slavoniji, Hrvatskoj i ponešto po Dalmaciji, drugo u dunavsko-savskom međuriječju u Srijemu i istočnoj Slavoniji, gdje su stari ikavci došli u susjedstvo sa istočnim ekavcima. Takav izgovor položaja staroga *ě* ima većina bosanskih hrvatskih pisaca iz 17. i 18. st., a osobito su takvu zamjenu zabilježili Divković, Matijević, Radnić, Grličić, Posilović i Margetić, neki od njih, pogotvu prva tri, sa više, a neki opet sa manje jekavskih likova. Takav se proces vrši danas na očigled sviju nas u kraju oko Vukovara, Vinkovaca i Županje gdje stari ikavci nesvijesno primaju ekavštinu, koja prodire iz Srijema, a opet isto tako u Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni, gdje ikavci na isti način primaju jekavski izgovor od mnogobrojnijih jekavaca od sebe" (стр. 18—19).

Можемо одмах рећи да из овога излази да јекавска замена *ѣ* код Павичића уствари и није замена вокала *ѣ*, већ да су се скупови *је* и *ије* развили из гласова *и* и *е* који су очевидно једини прави и директни рефлекси јата.

Павичић говори о још неким језичким појавама у овим трима струјама. Није неопходно да се задржавамо на томе излагању. Погледајмо радије како гледа на развитак говора и становништва Славоније и Срема.

Напред смо поменули да Павичић област Славоније и Срема дели на девет подручја и да у посебним главама разматра развитак насеља и говора за свако од тих подручја посебно. Излагање иде овим редом: I подручје између Дунава и Саве; II подручје око доњег Бића и западног крака Босутова; III подручје између доње Вуке и доње Драве; IV подручје око Валпова, Михољца и Мославине; V подручје око Подгорача, Нашица, Мотичине и Ораховице; VI подручје око Миклеуша, Воћина, Слатине, Вашке и Вировитице; VII подручје око Дарувара, Пакраца и Новске; VIII подручје око Церника, Пожеге, Кутјева, Плетернице и Врбове и IX подручје око Брода, Ђакова, Копанице, Бабине Греде и

Жупање. Треба одати признање Павичићу што је за расправљање о пореклу насеља ових подручја прикупио врло обилан материјал. Као што сам истакао, тај историски материјал знатно претеже над језичким.

Говорећи о подручју између Дунава и Саве, дакле о подручју данашњег Срема, Павичић подвлачи да је оно у време сеобе у 6 и 7 в. захваћено савскодинарском, икавском струјом. То значи да Павичић сматра да је првобитно становништво ове области икавско. Тек за крајњи југоисток сремске територије Павичић дозвољава могућност да је био насељен зетскоморавском струјом. Такозвани икавски елементи у Мачви и Шумадији учинили су да Павичић дође до закључка да је изванредан део савскодинарске струје прешао и на овај терен. Ширење екавског утицаја у Срему Павичић тумачи досељавањем српског екавског елемента од 15 в. па надаље.

Из напред наведеног цитата види се како Павичић објашњава развитак *љ* на осталом делу славонске територије. Разуме се да у анализи порекла говора и становништва узима у обзир поред проблема јата, и друге елементе. Уопште узевши, он за говор Славоније подразумева различите узајамне утицаје панонске и савскодинарске струје. Ми нећемо приказивати детаљно шта писац говори о сваком од тих осам подручја. Навешћемо један цитат у коме је синтетично показано како Павичић приказује узајамни утицај тих струја и то не само на славонском терену:

„Gdje se našlo razmjerno snažno čisto naselje jedne struje, tu nisu nastale promjene u jeziku. Ono je održalo svoje tipične značajke sve do novijih vremena, kada su stvorene nove prilike, koje su razvile i druge položaje u naselju. Gdje su se obje struje izmiješale u podjednaku razmjeru, gdje je stoga nastalo uzajamno govorno utjecanje, razvile su se i promjene u govoru. One su zahvatile one glasove i oblike, u kojima su se obje struje razlikovale. To su bile, općeno uzevši, zamjene za dj, gj, ђ, љ, њ, њ и замјенице kaj, što, ča. Zamjenito govorno djelovanje doводило је или до тога, да је свака струја узела од друге неке од наведених гласова или лик замјенице, или се је при томе за *ѣ* створила нова замјена, а код тога се гласа развдио и нов распоред старих рефлекса. Према томе настали су углавном ови резултати: 1. Панонска је струја од савскодинарске преузела за *р* *u*, за *л* *u*, а често и *ѣ* за *dj*; обротно је савскодинарска од нје примила за *ь* *e*, за *ѣ* *e* и замјеницу kaj. Такав се развитак извршио на великом дијелу kajkavskoga ekavskoga govora. 2. Развитак је исти као под 1., само се замјена гласа *ѣ* развила у дугом slogu у -ije-

(dijete, deteta). Kod obje te grupe općeno je strujanje dolazilo sa jakoga jezgra panonske struje, koje je savskodinarskim pripadnicima naturilo zamjenicu kaj. 3. Panonska je struja preuzela od savskodinarske u (p̄), u (l̄), a (s), d̄ (dj), žd (zgj) i što, a savskodinarska od nje e (ž). Takav su razvitak imali Valpovačka i Miholjačka podravina, područja oko Našica i Orahovice, Pobiđe i zapadno Pobosuće. Tu je djelovalo općeno strujanje savskodinarske struje gotovo sa svih strana i ono je nametnulo zamjenicu što naselju panonske grupe, a pospješilo je i inače preuzimanje i drugih njezinih glasova. 4. Razvijanje je bilo isto kao pod 3., samo su mjesto ž obje skupine stvorile nove zamjene i-e, i-je ije-je. Takav se zajednički govor razvio u Baranji, Virovitici, u selima oko Virovitice i na zemljištu između Save, Dilja, Londže, Vuke i Međubosuča. Svagdje je tu, dakako, djelovalo i općeno strujanje savskodinarske grupe. 5. Panonska je struja od savskodinarske preuzela u (p̄), u (l̄), a (s), ča, utvrdila je j (dj), ali je svojim utjecajem dovela do toga da je i savskodinarska grupa na mjesto glasa ž unijela i ekavski izgovor, i to ili prema pravilu Jakubinskoga, ili bez kakvoga pravilnijega reda, ili je u tom miješanju i govoru ekavski uopće nadvladao. Takav su razvitak imali jugozapadni krajevi od Istre preko otoka pa do Pokuplja, Žumberka i Pounja preko Pozrmanja i Zadra do Pokrčja, zadarskih otoka i donekle sve do Splita. Na cijelom se tome zemljištu osjećalo snažno općeno strujanje savskodinarske grupe, te je ono do 17. st. uglavnom po južnijim dijelovima toga područja i potisnulo taj ekavski izgovor. On se dakako održao sve do danas po sjevernijim krajevima, gdje je, vjerovatno i ojačao.

Na cijelom tom zajedničkom području savskodinarske i panonske struje ova je druga uspjela da održi i svoj leksikon pa da ga nametne i drugoj grupi. Takav se rječnik osjeća i danas čak i u Međubosuču i inače po istočnijim dijelovima dravskosavskoga međuriječja, a pogotovu u Istri, Riječkom primorju i sjevernim otocima“ (стр. 303-304).

На основу приказаних чињеница и идеја Павичић је засновао ову своју књигу о пореклу насеља и говора Славоније. Он је у њу унео доста радљивости. Међутим, заиста је велика штета што је тако олако допустио да му критика постави једно овако основно питање: познато је да говори Славоније још нису сви детаљно испитани — да ли је онда први непосредни задатак науке био давање одговора на питање о пореклу тога говора који још није познат у потпуности? Добро је што је Павичић обишао целу Славонију. Али је наука отуда с правом од њега очекивала да је на првом месту упозна са савременим славонским говором у

целини његовој. Остаје, међутим, неугодна констатација да то очекивање није испуњено.

Павичић у своме раду често помиње акцентуацију. Благодарени Белићу, Ившићу и Хаму ми знамо од колике је важности славонски акценат. Али ми не знамо како акценатски изгледа цела Славонија. Павичић за поједина подручја говори да имају нову или стару акцентуацију, штокавску или сл. Није, међутим, то довољно. Није на целој територији коју заузима, стара акцентуација једнака; такође ни нова. О специфичним карактеристикама славонског акцента о којима је у својим радовима говорио Ившић, о акценатским изоглосама које спајају Славонију са Сремом и другим суседним говорима, о значају тих изоглоса за порекло становништва и говора — Павичић говори исувише уопштено. На њега није поучно деловала толико знаменита студија проф. А. Белића: „О чакавској основној акцентуацији“ у којој је дошло до примене управо такво упоређење извесних специфичних особина славонске и чакавске акцентуације.

Ово су две основне напомене. Док се не испуне захтеви на основу којих су и оне дате, није могуће остварити рад који ће деловати са свом неопходном убедљивошћу.

Сем тога и сама теорија о јату није прихватљива. Павичић сматра да је основна замена *љ*: *и* и *е* и да се она десила свакако знатно пре 14 в., да је, заправо, предиспозиција за такву замену постојала и пре досељења на Балкан. А као једини аргуменат за то наводи чињеницу да се у споменицима из те раније епохе м. *љ* јављају само *и* и *е*. Ако је Павичић овде мислио на славонску топономастику 13—15 в., он је онда морао знати да се тај факат тумачио и друкчије. Нема, наиме, сумње да он показује само да је у гласовној вредности *љ* било елемената и вокала *и* и вокале *е*, па су га разни исписивачи различно схватили (в. П. Ивић, ЈФ XIX 257). Познато је да проф. Белић обележавање *љ* са *е* у споменицима 9—11 в. објашњава управо таквом вредношћу овога гласа (*іѣ*) (в. А. Белић, Српски језик, Фонетика, литографисана унив. предавања, стр. 123—124). У науци је утврђена чињеница да се јат у нашем језику држи до краја 13 в. када долази до познатих замена (в. А. Белић, Српскохрватски језик, НЕСт IV 397/2). Међутим Јужни Словени су тада већ пуних шест векова били провели на Балкану, па је излишно претпоставити да је уопште била потребна некаква модулација гласа *љ* још ван Балканског Полуострва за сваку струју посебно.

Други део Павичићеве тезе — да је јекавски говор настао мешањем екавског и икавског тешко да може издржати питање: како је могуће да се приликом такве мешавине у дугим слоговима у чистим јекавским говорима доследно јави *ије* а у кратким *је*?

О Павичићевом мишљењу да је икавизам на шумадиско-сремском терену аутохтон — говорићу на другом месту.

У вези са ђ треба обратити пажњу на Павичићево тумачење икавизама у дубровачкој књижевности. Нема, наиме, никакве сумње да остаје као тачно Решетарово мишљење да су ти икавизми дошли у дубровачку из чакавске књижевности (Глас ССГ стр. 45; исп. и А. Белић, Око нашег књижевног језика, СКЗ 312, стр. 203). Павичић, међутим, у њима види трагове савскодинарског икавског супстрата (стр. 30).

Разуме се да на овај начин губи много од своје уверљивости и Павичићева категоризација словенских струја које су насељавале Балканско Полуострво. Сва је прилика да је он такву категоризацију дао управо зато да би изнео своју теорију о развоју јата. Та теорија, нарочито део о јекавизму, у пуном смислу је химерична. А сем тога, и други процеси у тим најранијим епохама о којима говори Павичић друкчије су текли. Потсећамо на Белићева решења дата у расправи „Les rapports mutuels du serbo-croate et du slovène“ (RESL I 20—27 и ЈФ IV 10—16 + допуна 16—20). Ту проф. Белић управо говори о неким видовима узајамних односа наша основна три дијалекта пре и непосредно после њихова досељења на Балканско Полуострво. Та у науци одавно прихваћена решења Павичић није морао заобићи: она би му несумњиво помогла да рашчисти односе који су постојали у тој дубокој старини и који су код Белића јасно расветљени.

Из ових начелних разлога ми и сматрамо да је целокупно Павичићево тумачење порекла говора Славоније донето на брзину и да је, самим тим, дубиозно.

Међутим код Павичића има и непрецизности друге врсте.

Неопходно је да се свако ко пише о историји насеља Славоније и Срема упозна са резултатима до којих је дошао А. Ивић у својој „Историји Срба у Војводини“. Павичић то није учинио. У списку радова које је он користио за израду ове своје књиге узалуд ћемо тражити дела Јована Цвијића.

И са Решетаром се десило нешто слично. Павичић наводи да главни заступник Которана у Држићевим комедијама има *џа* и

vazel (стр. 29). То чини зато да би доказао како је савскодинарска струја допирала чак до Котора. Заобишао је, међутим, Решетарово тумачење ове појаве. Решетар, наиме, истиче да Држићев јунак Трипе има *ча* и *вазел* у „Дунду Мароју“ и „Аркулину“, дакле у комедијама у којима се он појављује не у которској већ у дубровачкој средини. Стога Решетар и мисли да је Држић своје јунаку приписао *ча* и *вазел* зато да би га начинио још смешнијим у дубровачкој средини (Rad 248, 114—115). Никако Павичић није могао да један комедиографски манир истакне као толико значајну дијалекатску особину.

И још један пример. Већ смо видели да Павичић мисли да су у говор валповачког краја ушли делови панонске и савскодинарске струје, с тим што је панонска струја дала своју замену јата (*e*) а савско динарска струја — шест веома битних језичких црта (*q* > *y*, *l* > *y*, *v* > *a*, *dj* > *h*, *zgj* > *жh*, *што*). Нема, дакле, сумње да је и савскодинарска струја ту била врло јака. Ако би развитак ишао тако механички — како је могуће да та савскодинарска струја успе да наметне шест својих говорних црта а да изгуби управо своју замену *ћ*? Зар, дакле, није Хам дао много убедљивије прилоге тумачењу екавизма ове области? Сем тога, ако сам добро разумео Павичића, овде је реч о мешању почев од 7. в. Тада се, међутим, *l* још изванредно чувало (*l* > у тек у 13-14 в.), а исто тако су се добро чували и полугласници.

На крају да сведемо. Позитивна је трудољубивост Павичићева показана у овој књизи. Само би много боље било да је он тај свој велики труд уложио у неки посао који је према захтевима науке непосреднији, на пример у једну дијалектолошку расправу о савременом славонском говору. Тек кад се тај посао уради, може се приступити испуњавању захтева историске дијалектологије.

Берислав М. Николић

6. — Два речника српскохрватског језика (За италијански и француски језик)

Књижевни језик није само тековина културе једнога народа, него је и њено средство, отуда се намеће не саме проучавање, но и неговање књижевнога језика. Према томе потребни су речници и за свој језик, а не само за стране. У недостатку таквога